

DEBRECENI PROTESTÁNS LAP

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETI KÖZLÖNY.

A lap szellemi részét illető minden közlemény a szerkesztőséghez Jókai-utca 8. sz. küldendő.

Megjelen hetenként egyszer szombaton, másfél iven.

Előfizetési ár: egész évre 12 korona, félévre 6 korona.

Hirdetések jutányos áron közöltnak.

E g y e s z á m á r a 30 f i l l é r.

Az előfizetési és hirdetési pénzek

s a lap megrendelésére és
szétküldésére vonatkozó összes
megkeresések **Karai Sándor**
tanárhoz (Rákóczy-utca 46. sz.)
intézendők.

A törvénytervezet.

VII.

(Egyháztagság.)

Az egyháztagság jogi tartalma, még pedig úgy az egyetemes, mint az egyházközségi egyháztagságé a törvénytervezet 107. és 108. §-aiban foglaltatik. A 107. §-ban vannak felsorolva az egyháztagok jogai négy pontban széthelyezve világosan különböztető szempontok szerint, a 108. §-ban pedig a köteleességek hét pontban szintén határozott szempontok szerint csoportosítva.

Jogok és köteleességek eme taxativ rendjében a 108. §. d) pontjával kívánok részletesen foglalkozni, mert ezen a súly, ehez fűződik a legnagyobb jelentőség, ennek világos és határozott értelmezésétől függ az, hogy ne csak illúzió és látszat legyen az a reform, melyet a jövedelem aránylagos egyházi közteher-viselés formájában a 282. §. szövegez.

Valamint helyesebb lett volna a 107. §-ban adni a választói és választhatósági jog alapfeltételeit, úgy nagyon ohajtandó lenne itt a 108. §-ban már eleve és világosan eldönteni azt a kérdést, hogy a közteher-viselés kötelessége minő személyes, családi vagy vagyoni minőséggel jár együtt, valamint azt is, hogy a közteher-viselésben a tervezet szövege szerint u. n. „adóképes” egyháztag egész jövedelmének összegéhez mérten köteles-e részt venni, vagy pedig a teherviselés mérvére nézve befolyással is lehet valami pl. a jövedelem forrásának helye?

Éppen ennek a kérdésnek tisztázása szempontjából tartom én kiválóan fontosnak az egyetemes egyháztagság jogintézményének hangsúlyoztatását s talán éppen ez a szempont az, a mi ezen jogintézmény határozott és világos recipálásának újabban áll. A törvénytervezet az egyetemes egyháztagság elismerésének állás-

pontján állván, annak consequentiái elől nem szabad kitérni, nem szabad különösen a közteherviselés kérdésénél, mert minél inkább beleviszi a közteherviselésbe a particularismust és az individumnak kiváltságolását, annál inkább bizonyosságot szolgáltat a felől, hogy nem evangéliom, hanem valami más szerint reformált egyház törvénye akar lenni.

Jogok és köteleességek oldaláról az egyháztag első sorban az egyetemes egyházzal kerül viszonyba, bizonyos egyházközséggel csak akkor, mikor a jogképesség feltételeit megnyeri. Ennélfogva kötelezettnek első sorban az egyetemes egyházzal szemben tekinthető az egyén, közteherviselési kötelezettsége sem képezhet ez alól kivételt. Igaz, hogy az egyházi köztehernek aránytalanul nagyobb része az egyházközségi helyi szükségletek fedezésére szolgál, de ez annak egyetemes természetén nem változtat, mert az egyházközségi hatóság az egyetemes egyház által megállapított, reája rótt munkát végzi, mint a nagy egésznek része, annak a nagy egésznek céljáért.

Mi legyen az egyházi adó tárgya? ennek a kérdésnek tisztázása is nagyban közrehat az egyháztag közteherviselése mérvének meghatározásánál. Adótárgy lehet valami anyagi vonatkozású cselekmény, lehet személy, lehet tárgy. Az egyházi adó tárgya cselekmény nem lehet, mert az anyagi vonatkozású cselekmények egyházi jelleggel fel nem ruházhatók, nem lehet tárgy sem, mert a föld nem képezi az egyháznak olyan vonatkozású elemét, mint az államnak, hogy tudniillik tekintet nélkül a birtokos állami kötelekére, a föld az állam souverainitása alá tartozik. Az adótárgy tehát maga a személy lehet, minélfogva az egyházi adó tisztán személyi adó. De személyi természete egyáltalában nem vonja maga után azt, hogy az egyháztagra csak ott legyen kivethető, a hol egyházközségi-

leg illetékes. Az egyházi adó „alapja“, a minek nagyságától az adóalanyra eső közteher mérve függ. az egyháztag jövedelme lehet, melyből a közcélra áldozni köteles, akárhol legyen is a jövedelemnek a forrása az országos egyház területén belül.

Igen érdekes, hogy ez ellen a felfogás ellen azzal szoktak érvelni, hogy így az egyházi adó tárgyi adóvá válik, ami pedig az egyházi adózás természetével ellenkezik, holott éppen akkor válik tárgyivá az egyházi adó, ha az adóalany jövedelmének forrása magától az adózótól elválasztatik és adózás szempontjából külön elbírálás tárgyát képezi, hogy vajjon ott fekszik-e, a hol az adóalany illetékes vagy illetékességi helyén kívül s ennél fogva megadóztató és hogyan? Tehát a föld fekvése az adóztatási rendszer érdemébe befoly. Az egyházi adó személyi természete csakis úgy őriztetik meg, ha magával az adóalanyval hozatik közvetlen vonatkozásba, a jövedelem alapja: a tárgy vagy esemény pedig csak úgy vétetik figyelembe, mint a mely az adóalany teherviselési képességére befolyással van. Erre pedig éppen úgy befolyással van, ha az alap lakóhelyén, vagy azonkívül fekszik.

Valóban a külbirtok lefokozott adóztatása nem tekinthető egyébnek, mint húzódozásnak, vagy bújkálásnak az aránylagos teherviselés elve elől és meghiusítási törekvésnek az ellen az

igazság ellen, a mi a tervezet 282. §-ában jut kifejezésre: „az állami egyenes adó után fizetett egyházi adó: tekintet nélkül az állami adó magasságára, változtatlanul 10%.”

Ennek az igazságnak lerontására ott állanak a 279. §. b) és c) pontjai a következő szövegezéssel: b) „az az egyháztag, a ki abban a községben, a hol az egyházközség van, állandó lakást tart vagy abban bárminemű haszonhajtó keresete van, noha más községben illetékes, vagy itt ingatlan birtoka nincs is, a mennyiben azonban kimutatja, hogy illetőségi helyén rendes adót fizet, lakóhelyén különbeni adójának csak fe'ét tartozik fizetni.

c) „Az olyan egyháztag, a ki a községben sem nem illetékes, sem ott rendes lakása nincs, de a kinek ott ingatlan vagyona van, a különben reá eső adónak csak 25%-ával róható meg.” Ime tehát a b) pont alatt a jövedelem fele, a c) pont alatt $\frac{3}{4}$ része kiváltságoltatik a közös teherviselés alól. Így a 282. §-ban kimondott (csak a segélyalapos egyházközségre) arányos teherviselés alól igen könnyű lesz menekülni a nagybirtokosoknak. Illetékességüket megállapítják egy reájuk nézve kedvezőbb adózási rendszerű egyházban és aztán a féltelhetől szabadúlnak a nyaralás helyén, a hol pedig még ilyen jellegű lakóhelyük sincs, nagy jövedelmük $\frac{3}{4}$ részét vonják ki a közteher-viselés alól. És ott marad sértetlen, tépetten a bibliai elv: „egymás-

TÁRCA.

Sylvester Doktor — Scultetusnak

Kegyelmet és békességet az Úrtól.

Kedves Öcsém! Megnyugvással, sőt örömmel értesültem előző válaszmra írt becses leveledből a felől, hogy az általam közlött előterjesztés kielégítő tájékozást nyújtott egy és más oly kérdésre vonatkozólag, a mely Téged gondolkozásra és eszmélődésre indított s arra is készítetett, hogy engem nyilvános feleletadásra bírj rá. Oszintén mondom, hogy a hírlapi meddő eikkezést annyira megelégettem már, hogy meg sem szólaltam volna, ha a kérdéseidet olyan közvetlenül bizodalmas és rokonszenves hangon nem intézted volna hozzám, mint a hogy azt hallanon és megértenem igazán jól esett. Ládd csak; a keresztyén hitből fakadó embertársi szeretet és bizodalom hiú ábránd és üres szólalom volna a kölesönösség elve és tudalma nélkül s hasztalan lenne minden vágyunk, munkánk, célunk, ha nem állanának velünk sorba együttérző, vállvetve segítő, buzdítva bátorító üggyársak, barátok, a kik folytatják a harcot, ha már mi meglankadunk, vagy épen kidőlünk. Mindamellet kivánom Tőled megtudni, vajjon reméled-é, hogy a mi halk szavunknak, ez általad felszínre vetett kérdésekben lesz majd csak néminemű értéke

is? Vajjon lesz e majd, a ki mindezt meghallja s meghallván megszívleli s megszívlelvén hasznára is fordítja úgy önmagának, mint azoknak, a kiket illet? Én nem merem remélni. Nem vagyok ugyan pessimista, hogy azt gondoljam, miszerint az emberi nem tökéletesbülése és az erénynek az igazságnak az evangéliomnak diadala csupán csak képzelődés szüleménye és hogy a ferdeségek, fonákságok, bűnök ellen való küzdés merő hiábavalóság; hiszen az ilyen sötét, komor világnézet beteges kedélyre mutat és nem illik a keresztyén emberhez: ámdé viszont nem bírok optimista sem lenni, hogy azzal áltassam magamat, mintha az emberi társadalmat, a szellemerkölesi nyomorultságból és a tapasztalható válságos helyzetekből, talán egy emberöltő avagy legfelebb egy évszázad alatt, végképen ki lehetne szabadítani és ismét az őseredetű boldogság állapotába vissza lehetne juttatni. Vagyis alkalmazva e meghatározásomat a mi viszonyainkra: nyugodtan, türelemmel, kitarással várom, míg majd a láthatár derül, a hajnal pirkad s ha nem is érem meg, de remélem az idő teljességének egykoron leendő eljövételét. Ez a hangulat járt át a múltkor s ez tart fogva most is, a mikor szinte szeretnék hallgatni, ha nem tudnám, hogy sok eikkfélére senki ügyet sem vet: ezeket a sorokat legálább Te elolvasod és kitelik belőlök egy számrá a Tárcá is.

Elsőben is hát elibém tűzöm a te problémáidat: 1. melyek azok az elemek, a melyek egységes ma-

nak terhét hordozzátok“, „Isten kitől-kitől a neki adott ajándékok mértéke szerint kér számot“, ott marad újra elérhetetlen magasságban a különben ridegebb természetű állam adózási rendszere, melyben az arányos teherviselés elve már szépen érvényesül s melybe a progressivitás socialis jellegű elemét is fel akarjuk rövid időn venni.

A *b)* és *c)* pontok rendelkezése igen helyes volna, ha kiegészítették azzal, hogy a jövedelem másik fele, illetve fentmaradó $\frac{3}{4}$ -e pedig az illetékességi helyen jön adóztatás alá. Így az adóerő arányos elosztására jutnánk, másfelől elérnénk azt, hogy az egyházi adó a tárgyi vonatkozástól megszabadítván, a jövedelmi adó természetét felölvén, személyi természetét tisztán nyerné meg, továbbá azt is, hogy minden egyháztág erejéhez mértén jöjjön az egyetemes egyház segítségére, mert hiszen nem az összeg nagyságában, hanem a teher érezhetőségében jut kifejezésre az adó-teher mérvé.

Arról, hogy ki az adóköteles alany, a tervezet világos képet nem ad. A mivel meg akar határozni, az is meghatározásra szorúl. A meghatározás ez: „adóképes egyháztág!“ De hát kit kell adóképes egyháztág alatt érteni? A 279. §. fogyatékoságát némileg kiegészíti a 276. §. harmadik bekezdése, a melyről megjegyezhetjük, hogy keresve se lehetett volna találni számára ez adózási részben alkalmatlanabb helyet. Ez a

§. az adókules meghatározásának a jogával kezdi és egy salto mortaléval, melynek hézagát az „azonban“ szó egyáltalában nem képes betölteni, az adóalany töredékes meghatározására ugrik: „Egyházi adó azonban 20 éven aluli egyháztágra sem saját személyük, sem azon családfő terhére, a melynek (!) családjához tartoznak, ki nem vethető, kivéven, ha önállóak és külön vagyonuk van és a gyülekezetben vagyon utáni adó van életbe léptetve, vagy pedig házasságban élnek.“ Több aztán az adóalanyról, adóviselési köteleességről nincs is a törvénytervezetben. Ez a kérdés a 108. 276—279. paragrafusok között bújkál, jól vigyázzván, hogy világosság minél kevesebb férjen hozzá. Az idézetekből azt következtetjük, hogy normalis viszonyok közt az adófizetés kötelezettsége a 20. életévvel kezdődik: előbb csak akkor, ha önállóság, külön vagyon vagy házasság esete forog fenn. Azt azonban együvé fogva, tömören, világosan kell kifejezni. Lehetne így: „Egyházi adót köteles fizetni minden egyháztág 20. életvének betöltésétől kezdve sőt 20. életvének betöltése előtt is, ha önálló és külön vagyona van, vagy pedig házasságban él.“

A közteherviselési köteleesség törvényi megállapításában minden esetre több világosságot kérünk, ez a legkényesebb rész, tehát legnagyobb határozottságot ez igényel. *Dr. Baltasár Desső*
lelkész.

gyar ref. liturgiánkban kell hogy helyet foglaljanak, akár *a)* érvényesülnek azok ma is az általános gyakorlatban, akár *b)* csak helyenkint divatoznak, de általánosan kötelezővé tételük kívánatos; 2. melyek azok az elemek, melyek egységes magyar ref. liturgiánkból okvetlenül kiküszöbölendők, akár *a)* általánosan elterjedt, akár *b)* helyi szokások (viszsaélések) legyenek azok.

Előre is mondhatom, hogy olyan rendszeres és tudományosan indokolt kifejtésbe, mint a minőt ez a kettős tétel méltán megérdemelne, bele nem bocsátkozhatom; nem bocsátkozhatom bele azért, mert a szent békesség megóvásának kötelező elve tartózkodást javall. A tudomány és kritika szabadságát, meg a lelkiismeret függetlenségét ugyanis a legtöbb ember fennen hirdeti és vallja, de az ezen elvi alapon gyakorolt tárgyilagos taglalás, elemzés — ha az az érdekelt félnek inyére nincs — megtorlás vagy legalább neheztelés nélkül nem szokott maradni, a miből rendszerint számtalan kellemetlenség áll elő. A ki egyszer másszor tapasztalt ilyesmit, az nem szivesen sóhajtja azt vissza.

Most is, mikor mi ilyen tételekkel foglalkozunk, előbb tudományos fundamentumon nyugovó rendszert kellene felépítenünk s azután részrehajlatlan kritikával sorban gombostűhegyre kellene szednünk a mi ritusunk minden mozzanatát stb. Hogyha azonban én az egységes ref. liturgia kérdésében idáig itt ott közzétett dolgozatok, munkálatok, tervezetek egybe-

vetésébe és rostálgatásába íme nagy hivatlanul csak amugy ex abrupto belemennék, nemde darázs fészekbe nyulnék, a melyből még ellened is irányulhatna néhány érzékeny szúrás, a mit mind elkerülhetünk, ha hallgatni tudunk. Mit szólnál például ahoz, ha valaki azt rebesgetné, hogy az alkotandó egységes ref. liturgiából maradjon ki a püspökavatás és pedig azon okon, mivel az új szövetségben, a mai szervezetben létező püspöki állásokról nincs szó; vagy ha másik például valaki azt kívánná, hogy kihagyandó a lelkipásztori avatás mostani formája, mivel az apostoli kibocsátás érvényéhez nem szükséges a jelenlegi alakítások alkalmazása; avagy, ha harmadik példának okáért bárki is kimondandónak óhajtana, hogy mikor úrvacsoraosztás van, akkor más istenitiszteleti cselekvény nem tartandó; vagy p. o. egyebeket mellőzve, a templomokban tartatni szokott temetési szertartások a stólákkal egyetemben végképen eltörölendők a föld színéről etc. etc. Ha mondom valaki ilyesféle reformokkal hozakodnék elő, mindjárt jobbról balról azt mondanák, hogy csak a tárgyhöz tessék szólni; itt nem ilyen újítgatások, hanem csak az egységes liturgia kérdései forognak a szőnyegen, tehát ne tessék historizálni, sem semmi más módon izálni. Hiába hivatkoznék a mi reformer atyánkfia az ő ügyvélt tudományos érveire, meg a múltira, meg a külföldi testvér egyházak agendáira, liturgiáira, meg más akármely valaha létezett és létező illetékes tekintélyekre: lenne egy rakás baja belőle és gya-

Egyházunk és az állami iskolák.

II.

Ha az egyház érdekei összeütközésbe jönnek az állam érdekeivel: amazoknak ezek előtt, mint magasabb rendűek előtt minden esetre hallgatniok, esetleg bukniok kell. — ezt mondhatják és mondják az állami iskolák feltétlen vizsgálódás nélkül beszélő hívei. A nemzeti nevelés érdeke, a magyar állam egysége felé egyenes uton törekvés követeli meg az állami iskolákat; a melyek mellett ha egyben és másban rövideget szenvednek az egyházak, közelebbről a protestáns egyházak, ez a tény nem állíthatja meg az államot a maga boldogulásának a munkálásában.

Minthogy az egyházi iskolákat védő cikkekre, így az én előző cikkemre is könnyen jöhet a fent körvonalozott ellenvetés: természetesen kínálkozik a feltett címben foglalt kérdés vizsgálása; vagyis ha kintuk az állami iskolák hatását az egyházra és kimutattuk a káros hatást, ismerjük meg, hogy vajjon csakugyan az állami nevelés, oktatás, — természetesen ugy, a mint nálunk is van: vallásosság nélkül. Mert azt előre ki jelenthetjük, hogy bibliai protestáns állásponton egy percig sem vitatjuk az egyháznak, mint emberek társaságának, emberi intézménynek, földi érdekeit tekintve, az állam felett elsőségét, magasabb rendű voltát; sőt tudjuk, hogy ez mint szélesebb terjedelmű, általánosabb körű intézmény előtte áll annak. Hanem igenis azt akarjuk megtudni: vajjon érdeke-e ennek a magasabb rendű egységnek is, az egyházak befolyásától megfosztott, azok hatása alól kivont, azaz vallás nélküli nevelés, t. i. az állami nevelés.

Először is megállapítjuk a különbséget a tanítás

és a nevelés között és azt mondjuk, hogy a mennyiben nevelés és vallásos nevelés egy dolog, mert vallás nélkül embert nevelni képtelenség; és a mennyiben az állami iskolákban vallás nélkül nevelnek, ott nevelésről szó nem lehet, hanem igen, csak tanításról. Ha pedig ez így van: ez az egy tény elég eldöntésére annak a kérdésnek, vajjon magának az államnak az érdekében jók-e az állami iskolák? . . . Nem jók, sőt vést hozók, mert a mint tudjuk, a vallástalan nép magában hordja a pusztulás, romlás esirait. Ezt igazolni alig szükséges.

De igazolásra bizonynyal elég csak Franciaországra mutatnunk, a hol az istentagadás és klerikalizmus két szélsősége között vergődve, örökös forradalom van és a hol a jobb lelkek, megborzadva a vallástalan, az istentagadó állami iskoláktól a jezsuiták iskoláiba is elviszik inkább gyermekeiket, csak-hogy az Istenről is halljanak.

Nem szeretem, nem is szoktam használni hangzatos szólásokat. De ugy gondolom, okkal mondhatom, hogy ez istentelen, bűnös őrzővilág már is megjelentette a földön Dante Poklát elkárhozott dühöngő és szomorú siró alakjaival. Az állami iskolázás tökélyre viszi e részben bennünket. Mert hiszen az csak önámítás, hogy az állami iskolákból nincs kizárva a vallástalan, végezteti azt az állam a hitfelekezetek lelkészeivel. . . . Egy ember végezze esetleg 10—20 embernek a munkáját, egy pótolja annyinak a mülasztását, avagy ellensúlyozza azoknak káros hatását! Egy bejáró óraadó neveljen hetenként kétórai érintkezés folyamán osztályonként 60—100 gyermeket, a mikor az, a ki velök van naponként 4—5 órán át, nem nevel, csak tanít, vagy éppen „előad.” Ilyenről csak az beszélhet, a ki a nevelésnek még abécéjét sem ismeri. Lám, Angolországban a közös iskolákban is minden nap énekelnek olyan énekes könyvből, melybe

korlatiatlan, tapintatlan, eszélytelen alaknak minősítene. Nemde, mi az ilyen köznapi kiténtetésekre nem kívánunk rászólgálni?

Hadd szólok hát már valamit a te két kérdésedhez.

1. Azok az elemek, a melyek egységes magyar ref. liturgiánkban kell hogy helyet foglaljanak, kálászszerűen tartóztatva a következők lehetnének:

a) a szentírásban, közelebbről az új szövetségi iratokban, az istenitiszteletre vonatkozólag kijelentett elvek és igazságok feltétlen és méltó érvényre juttatása. Ehez képest központi jelentőségű mozzanat az *Isten ígéjének hívdetése*, a melynek üdvös voltaért és hatásáért történik mindannyiszor az esedező és hálaadó *könyörgés*, kapcsolatban a gyülekezet *közéneklésével*. Ez az őskeresztyén istenitisztelet kerete és tartalma, a melyet a mi egyházunk őrizett meg leg-hívebben az összes keresztyén felekezetek között. Mindamelllett a jelenlegi keretbe beillesztendő volna a *biblia olvasás*, ám nem a perikoparendszer egyhangú és gépileges modorában, sem nem úgy, a mint az a debreceni ref. egyházban gyakorlatban van, hanem építő és céltudatos módon, a melyet hivatott szakvélemény alapján kellene megállapítani.

b) az íge hirdetését megpecsételő *sákramentumok* evangéliomi szellemben való kiszolgáltatása oly módon, hogy a keresztség, mint az újjászületés jelképes cselekménye, az úrvacsora pedig, mint a Krisztussal való lelki egyesülés záloga, valósággal ahoz

a célhoz vezérelje a lelkeket, a melyet Idvezítő Urunk a szerzetetkor kijelölt. E tekintetben kívánatos, hogy a nálunk divatozó rengeteg alkalmi dictio mellőzésével, tisztán a sákramentumok jelentőségét fejtegető és hirdető okos beszédek hangozzanak el templomainkban, a melyek az Urnak hajlékai.

a) A keresztségnél fontos a keresztelési tanukhoz (vulgo keresztszülékhez) intézett kérdés a megkeresztelendő egyén hitvallási nevelésére, illetőleg a felnőttéknél az ő hitvallási tudalmuknak erősítésére vonatkozólag, ami általánosan behozandó volna. A víznek fejre öntése helyett minden tekintetben helyesebb a vízzel való meghintés. A lépten nyomon való keresztelés helyett indokoltabb és ünnepegyesebb keresztelés a gyülekezet színe előtt. Bevendő a hívek tudatába, hogy a keresztyén hívő szülék gyermekeit, a hitetlenek gyermekeitől való megkülönböztetés végett, a kegyelmi szövetség jegye az az a keresztség által fel kell venni az anyaszentegyházba, de ha egyes kisdetek korábbi elhalálózás miatt nem részesülnek is a keresztségben, még ezért az Isten idvezítő irgalmasságából nincsenek kizárva. A szertartás sorrendje ez volna: 1. Előfohász; 2. a szerzetetési ígék kapcsában szertartási beszéd; 3. könyörgés; 4. a keresztelési tanuk fogadástétele; 5. névadás és meghintés a szentháromság egy örök Isten nevében; 6. megáldás; 7. vonatkozásban levő közének. A készitendő liturgiás gyűjte-

minden felekezetnek legjobb énekei össze vannak gyűjtve, aztán bibliát is olvasnak. Így lehet nevelni az állami iskolákban is, de nevel az a rendes tanító és pedig a nevelésnek legfőbb, mondhatom: egyetlen eszközével: a szívet, lelket átható, alakító énekkel imádsággal és bibliával.

Tehát nálunk az állami iskola nem nevel, csak tanít. Rendkívüli előszeretettel hirdetik állami tantervek az állami iskoláknak a felekezeti felette tekintetben való nagy fölényét, magok a tanítók pedig mint első cikkemben írtam — hihetetlen göggel tekintenek le felekezeti kollégáikra, abban a boldog hitben élve, hogy a kétféle iskola még csak összehasonlítást sem tűr. — Hát lehetnek még ma is, a protestánsoknál is régi világbeli elmaradt tanítók és elhagyatott, szegény iskolák (a mely utóbbi azonban a kormánynak a rövidlátó szerencsétlen politikája); azonban jó volna, ha a tanügyi kormány összehasonlítaná az állami iskolákból került felvidéki nép értelmi színvonalát a protestáns iskolákban nevelt alföldi népével, azt hiszem, kissé alább szállna a fennhéjázó hang. De hiszen már maga a mai igazgatása az állami népiskoláknak lehetetlenné teszi a tanításban is annak az eredménynek az elérését, a mit a protestáns egyházak iskolái felmutathatnak, mert ezekben van felügyelet, szigorú ellenőrzés, nem egy de három fokon, amazokban teljességgel semmi, mert helyi ellenőrzés alól feltétlenül ki vannak véve, tanfelügyelői látogatást pedig sokszor éveken keresztül nem kapnak.

Ha valahol, úgy nálunk Magyarországon volna szükség az iskolától még mindig feltűnően idegenkedő népet ahoz edesgetni, azt vele megszerettetni, benne és általa a népet rávezetni a művelődés, haladás szükséges voltára. És mivel a művelődés iránt a magyar nép azon részében van kevesebb

fogékonyság, a hol állami iskolák vannak és állítatnak: nagyon természetesen itt kellene legnagyobb buzgóságot kifejteni a fent említett cél érdekében; ilyen helyeken kellene azzal a szegény elmaradt néppel szeretettel, türelemmel foglalkozni.

De ez éppen itt, t. i. az állami tanítóknál nincs meg. Általában is egy, hazáját öntudatosan szerető, annak sorsáért aggó ember a legnagyobb hazafiúi bánatal szemlélheti azt az áldatlan, ellenséges, sok helyen a halálos gyűlöletig fokozott viszonyt, a mely nálunk fennáll az uri, különösen a hivatalnokosztály és a földművesnép közt; azt a mély irt, mely e kettőt különösen Erdélyben, értelmi színvonal és érzület tekintetében elválasztja; azt a szívtelenséget, melylyel gondolkodik és bánik amaz osztály a szegény néppel és a mely abban kivétel nélkül minden ur iránt gyűlöletet, olyan foku idegenkedést támasztott, hogy e miatt az a nép ma már nem hisz jóakaratot, önzetlen indulatot semmiféle urban. A legmélyebb szomorúsággal láthattuk, hogy míg a művelt Nyugaton, a hol pedig a nép maga is felvilágosodott annyira, hogy magában is megtalálja a tovább képzésnek, a boldogulásnak az útját, melyen odaadással fáradoznak a műveltek honfitársaik szellemi, erkölcsi, vallásos és anyagi művelésében: addig a magyar „művelt” osztály még hirt sem hallott arról, hogy így is lehet cselekedni; még sejtelemmel sem bír a felől, hogy a haza alkotó elemei közé tartozik a nép is, sőt ez annak legbiztosabb támasza, tehát legelső sorban tulajdonképpen ezt kellene erősíteni, ha szeretjük hazánkat; a legmélyebb bánattal tehetünk vallást arról, hogy a magyar u. n. művelt osztályban magasabb, értékesebb, lelki műveltség alig van; a vidéken pedig nagy általánosságban semmi sincs; az itt összeverődő magyarság egy lépéssel sincs előbb a műveltségben, mint egy századdal ezelőtt, a mikor az

ményben közlendő volna egy minta a gyermekek és egy minta az áttért zsidók keresztelésénél való használatra.

β) Az úrvacsora kiszolgáltatásának főképen népesebb gyülekezetekben külön önálló ünnepi eseményül való kimondását talán felesleges is igazolni. Azt azonban már indokolni kellene azoknak, a kik ragaszkodnak hozzá, hogy miért szükséges a bőjti úrvacsorázás és miért kell az őszi évszakban kétszer — új kenyér és új bor alkalmára — úrvacsorázni? A három fő ünnep második napja és egy őszi vasárnap, teljesen elegendő alkalmatosság az úrvacsorázásra. Az úrvacsorai szertartás menetébe beillesztendő volna az apostoli hitvallás és a kiosztás alatt megfelelő bibliai helyek olvasása, vagy még inkább társalgási modorban való elmondása, a szerint a mint asztal mellett ülve, vagy asztal előtt elhaladva veszik a jegyeket a hívők. Az előkészítő agenda rendén a nyilvános bűnvallomást közvetítő három kérdés nem nélkülözhető, sem nem mellőzhető; azonban azoknak okos megszövegezésére akár pályázatot is lehetne hirdetni.

Az általam gondolt külön úrvacsorai ünnep sorrendje ez volna: I. 1. Felálló ének; 2. gyülekezeti közének, minek végeztével a lekipásztor az úrsztala elé lép és II. 3. előfóhászt mond. 4. A gyülekezettel imádkozik, vonatkozással az illető ünnep (karácsony, husvét, pünköst, aratás és szüret) üdv-tényeire, illetőleg áldásaira; 5. az illető bibliai sza-

kasz felolvasása; 6. közének (christologiai tartalmú); 7. szerzetési ígék alkalmi beszéd kapcsában; 8. bűnbánó imádság, nyilvános bűnvallás (a három kérdés), bűnbocsánat hirdetés; 9. apostoli hitvallás; 10. felhívás az úrsztalához járulásra és kiosztás, éneklés és bibliai tételek mondása közben; 11. hálaadó imádság; 12. Miatyánk; 13. megáldás; 14. gyülekezeti bezáró ének.

Hogy mi legyen az imádságok szövege és mi a beszédek tartalma: ez igen fontos kérdés; éppen azért erre vonatkozólag, a létrehozandó liturgiás könyvben megfelelő mintákat kellene közölni, a melyeket a lekipásztorok akár szöveghűen, akár időről-időre, ev. ref. szellemben módosítva használhassanak; ennyiben határozódnék a liturgusi szabadság.

γ) A történelmi fejlődés tiszteletben tartása azt kívánja, hogy kutassuk és mutassuk fel, vajjon a nálunk kialakult és ma gyakorlatban levő kegyes szokások mása, ugyanazonos alakban feltalálható-e külföldi hittestvéreinknél? avagy találkoznánk-e nálok olyan módosulatokkal, a melyek nálunk nincsenek meg? Viszont vannak-e nálunk olyan mozzanatok, amelyek csak amúgy türelemsségből, elnézésből, vagy éppen non curamus révén esuszamlottak be a keretbe? Erre szolgálna az általam említett külföldi minták tanulmányozása, egybehasonlítása és kritikai megszűrése. Ha ehhez idő, hajlamod, kedved, sőt valamelyes megbízatásod is volna, ám ese-

európai műveltséget tanulmányozó, ismerő nagyjaink (Széchényi, Eötvös stb.) a legszörnyűbb lelki állapottal nézték, látták a magyar betyárságot, elmaradottságot.

Legkiválóbb embereink, íróink, államférfiaink, — na meg leghevesebben a vészajtó jelenségek sürgették főképp a népközt élő intelligens elemeket a néppel szeretettel, jóindulattal, türelemmel foglalkozásra, életének tanulmányozására; Wlassics miniszter rendeletben kötelezte az állami tanítóságot, hogy a nép közt ifjusági egyesületet alakítsanak. Hanem ez sokkal inkább „állami hivatalnok”, mint népnevelő, úgy hogy rideg visszaütésítő magatartásával — mert „őt nem az a paraszt, hanem az állam fizette” a nép szükségeinek kívánságainak, sokasainak fel sem vevésével, ferdeségeinek kigunyolásaival gyengeségei iránt türelmetlen nyersségével, sikerült a legtöbb helyen a nép bizalmának megnyerése helyett, önmaga és az iskola iránt meglehetősen kedvetlen hangulatot teremteni. Így pedig az iskola nem lehet népnevelő intézmény; a minthogy az állami iskolák teljességgel nem azok.

De rejtenek magokban az állami iskolák, illetőleg hozhat magával az állam által vezetett nevelés egyenesen magára a magyar államra halálos veszélyt. Hazánk ugyanis mint állam csak addig áll fenn, míg függetlenségét megőrizni képes. Megőrzi, megtartja pedig azt egyedül polgárainak független, szabad gondolkozása, érzülete. Míg a magyar ember a szabadságot szereti, míg érzi annak szükségét, addig él Magyarország. Ha valamikor az állami mindenhatóság csudálata, az államnál látott kényelem, fény a magyar nemzet széles rétegeit megvesztegette, elkábítva oda esalja, az állam szolgálatába vonja: a nemzet rétegeibe ha elhalványul a függetlenség érzete, a haza függetlensége, szabadsága magától meg-

dől. Már pedig hogy az állami nevelés ezt munkálja, a szabadságérzetet öli ki, a szolgaság, a meghunyászkodás lelkét ülteti a nemzedékekbe, ezt mind a múltból bizonyíthatjuk, mind a jelenben szemünkkel láthatjuk.

Nevezetesen a mint Ausztriából két ízben adtak ki Magyarországra is „Ratio educationis“-t, különösen a 2-ik, az 1806-iki után, mint megolvashatjuk azt történetkönyveinkben, az állami iskolák színvonala, a tan és vizsgáldás szabadság megkötése miatt annyira alásüllyedt, hogy p. o. a pesti egyetem, a tudományosság terén meg sem közelíthette a debreceni főiskolát; ez vezetett, világosított, amaz reá csak a sötét mélységből nézhető fel. És ez természetes. Az államhatalom a tudományos kutatásnak, a vélemény szabad nyilvánításának, azon a ponton, a hol az már az ő érdekeit érintvén, neki kellemetlenné lesz, éppen úgy utját állja, mint Róma. Az állami tanítókra nézve a közoktatási kormányznak, még a didaktika és pedagógika körébe tartozó rendeletei is éppen olyan félelmes szentséget képeznek, mint a középkorban a pápa és a szent inquisitio megnyilatkozásai, azokat mély hódolattal csak elfogadni szabad, de hozzájuk szólni, vagy éppen bírálni: Isten őrizze; támadni: főbenjáró bűn.

Révész Imre idézi az 1868: 38. t-cikket bíráló értékelésében Figyelmezője 1870-ik évfolyamában, Mill Stúártnak idevonatkozó fejtegetéseit, melyek során kimondja azt a kétségbevonhatatlanul igaz tételt, mely szerint az állam csak fogalom; az államhatalom kezelői emberek; ezek az emberrel vele született ösztönnél fogva, a mi hatalmunk alá esik, azt mind hatalmi érdekeiknek fogják alá rendelni, így a nevelést is, a mely ennél fogva már nem szabadságot, a minden ember és nemzet legfőbb eszményét, boldogulásának legbiztosabb eszközét, hanem szolgaságot fog terem-

lekedd meg ezt a munkát, a mely ifju lelkipásztor számára halálatos és gyümölcsöző, a mit saját tapasztalatomból mondhatok, a mennyiben annak idején én is próbálgattam e.t. a magam okulására. Most talán egyelőre, jobb időkre halaszthatnók e kérdés kölesönös megbeszélését, nemde? E helyett, hogy a Tárca kifussa, mellőzve a liturgia egyéb pontjait, pár szóval megemlékezem még a másik kérdéséről is, nevezetesen

2. azok az elemek, a melyek egységes magyar ref. liturgiánkból okvetlenül kiküszöbölendők, ezek volnának:

a) a szentírással, közelebből az új szövetségi iratokkal ellenkező, vagy onnan nem indokolható szokások, fonakságok, előítéletek, balhiedelmek. Ehez képest a kellő lelkipásztori bölcsesség érvényesítésével ki kell oktatni és oda kell nevelni a gyülekezetek tagjait, hogy megértsék és belássák, miszerint a keresztyén vallás nem a papi testület kedvéért, sem nem a kegyes gyakorlatok teljesíthetőségéért kiesztelt intézmény, hanem az örök Idvezítő kinyilatkoztatása és így az istenitisztelek rendjének is ehez méltónak kell lenni. Ha még oly művészek és kellemetesekek is a magánénekek, az összhangzatos vegyes karú dallamok, mindamellett nem valók a ref. templomokba sem köz és vasárnapokon, sem ünnepek alkalmával. A verses imádságok még oly magas költői szárnyalással sem emelik a gyülekezetnek mint olyannak lelki buzgóságát; végképen

kiküszöbölendők. Az alapigék mesterkéltséggel összeállítására két, három, vagy több helyről és még a mi e tekintetben el van búrjázva, megannyi esetlen ötleteskedés; törlendő. Az istenitiszteletnél és bármely szertartásos eselekvénynél mindig előfóhászszal és ne eikornyas szólamokkal kezdje meg a lelkipásztor úgy az imádkozást, mint akármely más munkáját.

a) A keresztséggel kapcsolatosan lehetnek itt-ott elterjedve egyes babonás szokások, p. o. arra ti felétek a szószerk aljára lengő fehér kendőt akasztanak, másfelé meg más ilyesmit eselekesznek a jámbor asszonyok; ezeket tehát, már t. i. a babonás szokásokat érdekes volna összegyűjtögetni és egy rakásban a zsinat asztalára feltenni, hogy onnan a rendes úton bizottsághoz kerüljenek.

Az ótestamentomban gyökeredző egyházkezelés hasznos, vagy helytelen voltáról legilletékesebben szólhatna valamelyik dunamelléki elfogulatlan idősb szolgatárs, mivel ez a jelen alakjában törülésre érdemes szokás ott divatozik leginkább a Dunamelléken.

β) Az úrvacsorázás legmegfelelőbb módja volna az, ha a hívők asztal mellett ülve vennék a jegyeket Mellőzendő azonban a kenyérnek és bornak idegen eredetű és zamatú külön megszentelése, a mely azt a balhiedelmet kelti fel, mintha ennek következtében a kenyér és bor megszünnének azok lenni, a mik valósággal és valami titokzatos varázs szerekké változnának el. Egyébként a mi egyházunk híven megőrizte az apostoli korszaknak a sákramen-

teni. Ha pedig ez veszélyes még a teljes független ségben élő nagy nemzeteknél is, százszor inkább az a szabadságában örökösen fenyegetett magyarnál. Mill Stúárt tételére pedig ott a bizonyosság az olyan tényekben, minthogy p. o. az állami iskolákban meg kell ünnepelni április 11-et; a király és királyné születése, halála évfordulóját, Deák Ferenczet, Eötvöst; de *nem szabad tudni* márc. 15-ről, Kossuth Lajosról stb*.

Magyarországon — valahol olvastam — már eddig van vagy 50000 államhivatalnok. Csak a vak nem látja, mily rettenetes hadsereg már ez is a kormányhatalom kezében a nemzeti közszabadságok elfojtására, a szabad gondolkozás megmérgezésére.

Ha valaha hazánkban szerte szét, fent és lent az állam fogja vezetni a nevelést, iskoláikba a nemzet szabadságát, a magyar állam függetlenségét fogják temetni.**

* * *

Ezeknek megírása alkalmoszerű volt előbbi cikkem után. Időszerűnek talán nem látszik, a megnyílni sem a mostani kormány nem mutatja magát az államosítás hívének, sem a jövő valószínű kormánya, illetőleg a nemzet vezére, br. Bánffy nem hirdeti feltétlen államosítást. Azonban én ezt a magatartást nem elvi meggyőződésnek, hanem hasznossági, célszerűségi politikának tulajdonítom, mely számot vet az ország pénzbeli erejével. Ellenben úgy tudom, hogy

* Hát október 31-ről? Szedő.

** No én ugyan ezt az állítást így a maga kategórikus formájában nem egészen osztom, mert én nemzeti szabadságot és függetlenséget el tudok képzelni állami nevelés mellett is (például csak Schweizra mutat rá!) de azért mégis száz okom van arra, hogy az állami nevelésért tuiságosan ne lelkesüljek. Szerk.

tomok gyülekezeti kiszolgáltatására vonatkozó gyakorlatát, a mihez továbbra is ragaszkodnunk kell. A kapcsolatos alkalmi rituálékról múltkori levelemben már megemlékeztem.

Ezúttal a két kérdésedhez csakis e két pontban szólhattam hozzá, de helyszűke miatt még ezt sem igazolhattam kedvem szerint. A liturgia nagy területén még rengeteg sok kérdőjel integet felénk s mennél közelebb jutunk a zsinathoz, annál bizonytalanabb a liturgia kérdésének rendezése. Ami zsinatunk tartózkodik minden dogmai elemzéstől és a konvent is, az egyházi szertartások dogmai tartalmának érintetlenül hagyásával történő nyilatkozatot kívánt a kerületektől. Ebből a körülményből és a mi tárgyalásaink menetének szemlélése alapján azt gondolom, hogy a szőnyegre kerülendő szervezeti, alkotmányi, fegyelmi és közigazgatási javaslatok nagy tömege miatt, a liturgia ügyét egyszerű véleményes vagy épen csak határozati javaslat útján intézik el és az érdeklődőket majd ily módon elégitik ki.

Ismersz-e Te a históriából olyan zsinatot, a mely az elibe tűzött feladatokat kedvezően és meg nyugtatóan megoldotta?

Egyebekről, ha az Úr akarandja és élünk, majd más alkalommal.

Isten Veled, kedves ticciddel és gondjaidra bízott hiveddel. Szívvel szeretettel üdvözlő hű bátyád

Sylvester Doktor.

az ország sorsára befolyással bíró tényezőknek általában az állami iskolák voltak eszméi a nemzeti nevelésre nézve. Akartam megvilágítani, hogy ez eszmény nem lehet, ez csak csalóka kép.

Nagy István

lelkész.

Az egységes liturgiáról.

Felolvasás a bihari egyh. lelkészi értekezletén.

C) Egyéb egyházi szertartások

A *konfirmációt* emlitem leelőször, mint a melyik az urvacsorával szoros összefüggésben van. Révész Imre azt írja Kálvin életrajzában, hogy konfirmációnak a szigorú kálvinizmus szerint semmi helye nincs. És mégis Genf az, a hol a konfirmáció már 1541. óta fennáll. Az urasztalához először járulók kötelezve voltak a templomban ünnepélyesen előadni a káté tartalmát és hitokról vallást tenni. Zürichben az első időkben a konfirmációt egyszerű vallásoktatás helyettesítette. A nyilvános konfirmáció csak a múlt században lett általános. A gyermekek 16 éves korukban konfirmáltak. A fogadalomtételnél bizonyos megállapított kérdésekre adnak hallható feleletet, néhol a lelkész kezét fog velök, vagy kezét fejükre téve megáldja őket.

A konfirmáció nálunk is csak a múlt század első felében jött divatba. Egyházmegyénkben még ma is van egyház, hol ez az ünnepély nincs gyakorlatban.¹ A hol gyakorlatban van, ott többé kevésbé Révész leírása szerint megy végbe. Eltérés észlelhető: Biharban, hol a lelkész a szertartást imával nyitja meg. Mig ezzel többet ad, addig elhagyja az apostoli hitvallást. Nagykerekiben a vizsgázás már előző napon megtörténhetik, mert adott jelentés szerint a sorrend: lelkész beszéde, gyermekek éneke, kézadás, áldás, vallástétel, felhatalmazás, hogy az urasztalához járulhatnak. Nagyváradon a vizsga pro forma (mivel a nagy létszám miatt előző napon megy végbe), a fogadástételen és apostoli hitformán kívül itt is van kézadás. Furtán elmarad az apostolicum s a lelkész három kérdést tesz föl, s ezekre adott válaszukban a gyermekek kötelezik magukat, hogy Istent imádják, Jézust követik, reform. egyházunkat soha el nem hagyják. Fogadásukat kézadásal erősítik. Mezőtelkiben Révész formája annyiban bővül, hogy „midőn a növendékek az apostoli hitformát elmondták, fogadásaik megpecsétlése végett sorban kijönnek az urasztalához s az arra elhelyezett, e célra jelenlegi lelkész által nyitott „Konfirmáltak anyakönyvé“-be sajátkezüleg bevezetik nevüket, miután a lelkésszel kezét fognak.“

A *házasságkötést* illetőleg nem csak a polgári házasság óta, de azt megelőzőleg sem ismerték Genfben, Zürichben az esküvést. Kálvin liturgiájában nincs eskü, a lelkész elmondja a házasság jelentőségét, megkérdi a párt, ígéri-e a hűséget, s megáldja őket. A házasság templomi megáldása a hétköznapi predikáció után történik, a mikor a lelkész megáll az urasztalánál a párok előtt, beszédet intéz hozzájuk, nyilatkozatra hívja fel őket. Baselben a következő szavakkal: ígéri-e, hogy az általatok megkötött szövetséget szentnek tartjátok, egymást hiven, szív-

¹ Gesetz vom 20. August 1861. Zürich, 239.

² Berettyószentmárton.

ből szeretitek, sem örömben, sem bánatban egymást el nem hagyjátok, míg nem egyszer a halál elválaszt benneteket egymástól? Ha ez a ti szilárd és becsületes elhatározásotok, úgy erősítsétek meg azt Isten színe és ezen keresztyén tanuk előtt ünnepélyes igennel. Az igen elhangzása után lelkész megáldja őket, s a gyülekezettel együtt megegyszer imádkozik értök.

Nálunk a történeti fejlődés folyamán eskü maradt meg, a melynek lényege csak az, a mi a svájci fogadásban van. Az esküt egy előfóhász beszéd és ima előzi meg s a lelkész áldása követi. Van ugyan egy két hely, a hol az eskü közvetlen a beszéd után következik.¹ Sajátos szokások sem hiányoznak: Biharpüspökiben a jegyesek esküvő előtt censurára jelentkeznek. Fugyiban meg az esketés egész rendes istenítisztelet alakját ölti fel, akár csak Svájcban sőt tovább megy. Kezdetét harangszó jelzi; a násznép elénekli a 37. dicséret 1-ső versét; követik a lelkész fóhász, beszéde, esketés, ima, intő beszéd, uri ima, áldás, s a násznép ismét énekel, 25. dics. 3. 4. verseit. Van itt tehát minden, a lelkiekből bőven kijut a párnak.

A temetés mutatja fel a legtöbb változatot ugy Svájcban, mint a mi egyházvidékünkön. Pedig a kálvini liturgia szerint éppen ennek kellene a leg-egyszerűbbnek lennie. Genfben még ma sincs sem a sírnál, sem a templomban beszéd; egyedül a halottas háznál mond a lelkész a koporsó elvitele előtt rövid imát s néhány vigasztaló szót. Zürich már összekötő kapocs Genf és közöttünk. Itt már van a felnőttek temetésénél predikáció is, néha életrajz is, hol a sírnál hol a templomban.

A pompa kedvelő magyar a temetési szertartások között válogathat. Van itt — ugyanis — énekszós, imás, orációs, predikációs, háznál, templomban, sírnál, egy pappal, két pappal, vagy sokkal, kikisérréssel vagy a nélkül. Egyházmegyénkben szokásos mindenik. Legáltalánosabb a predikációs. Ezt szereti népünk. Sorrendje: ének, előfóhász, ima, textus, predikáció, életrajz-alkalmazás, uri ima, áldás, ének. Azokat alig tekintjük különbségnek, hogy némely egyházainkban két uri imát mond a lelkész,² vagy egyet ugyan, de a predikáció előtt.³

A magyar református liturgiának kihaló félben levő ága az *egyházkezés*. Erről csak Váncsod emlékezik jelentésében, itt „ha hétköznapon beteggyóból fölkel asszony van jelen a templomban, az imához hozzá kapcsolatják egy olyan célnak vagy eseménynek megfelelő ima.”

A *lelkészbeiktatás* gyermek korát éli, nagytiszteletű esperesünk honosította meg traktusunkban. Formája a kálvini egyszerűségnek hódol. A rendes istenítisztelet keretében történik. A gyülekezeti köz-ének után esperes az urasztala elé lép, a kálvini előfóhász után megtartja részben a lelkészhez, részben a gyülekezethez intézett beiktató beszédét, s az új lelkészt fölhívja hivatalának elfoglalására; a mire az fölmege a szószékbe és végzi a rendes istenítiszteletet.

Ha hosszadalmasan időztem — nagytt. értekezlet — egyes istenítiszteleti cselekményeink leírásánál, s unalmas valék: bocsanatot kérek. De unalmasan hangzik már annak a könyvnek címe is, a melyből

¹ Berettyószentmárton, Csökmő, H.-száldobágy, Kismarja stb.

² H.-K.-száldobágy, Örvend, Zsáka.

³ Rév.

adataim egy részét vettem: Kirchenstatistik der reformirten Sweiz von Frisler 1854. Adataim második felét már kedves lelkésztársaim szolgáltatták, az esperesi hivatalba küldött jelentéseikben. Mind megannyi érdekes képe egy egy gyülekezet liturgiájának. Ha hosszadalmas voltam, tettem azt azért, hogy a rendelkezésemre álló adatokból a református liturgia sokféle formáit, változatait, árnyalatait bemutassam.

A liturgiának ezen sokféle változata, a kétszer is hajótörést szenvedő egységesítő kísérletek története, a ref. egyház alapelve: az evangéliumi szabadság: azt mondják nekünk — nagytt. értekezlet, — hogy a liturgiai sokféleség református egyházunk characteristicuma.

De lehetetlen e változatok, árnyalatok mögött minden időben észre nem vennünk az azonos lényeges alkotó részleteket, lehetetlen a lényegtelen helyi szokások mellett észre nem vennünk, hogy az az evangéliumi szabadság nem szabadosság, mert mindenütt feltalálható a lényegben az egység.

Ezen lényeges alkotórészeknek törvénnyel leendő megállapítása, s így mindenütt, mindenkor megkövetelése: ez képezi véleményem szerint a zsinat feladatát. És azt hiszem, most már a liturgia sokféle formái egybevetése után, ezeket a lényegyet alkotó részeket nem lesz nehéz megállapítanunk.

III.

Az evangéliumi szabadság, a mely legfőbb alapelve a protestantismusnak, közelebről református anyaszentegyházunknak, kizárja azt — nt. értekezlet, — hogy az egységes liturgia örve alatt zsinatig reánk parancsoljon egy, az istenítiszteleti szertartásainkat legapróbb részletekig előíró ágendát, mely egy csapásra megsemmisítsen maga körül minden más, a történet folyamán kifejlődött és meghonosodott formákat, békóba verjen gyülekezetet és liturgust egyaránt, olyan hivatással birjon, mint a katolikus egyházban a római liturgia. Mit szólnának kedves lelkipásztor társaim, ha az egységes liturgia örve alatt valaki ajkára venné közülünk, vagy bárhol e kérdést tárgyalók közül a Geleji XLVII. kanonát: „A nyilvános könyörgéseknek mindenütt ugyanazon alakját kell megtartani és nem kell azokat sehol változtatni, hogy ebből az emberek mind a mi egységünket s egyetértésünket megláthassák, mind a nyilvános könyörgéseket annál könnyebben megtanúlhassák és a helyökből más helyre költözők is azon helybeli hivekkel buzgóbban imádkozzanak. Mert a könyörgők buzgalmát a szavak változtatgatása némileg akadályozni szokta.”

Bocsanat, de ha így fogná föl valaki az egységes liturgiát, nem kérnék belőle. A liturgus szabadsága a tartalomban: előttem szent és sérthetetlen.

De nem kér ilyenből maga konventünk sem. Hogyan is szól az ő decemberi határozata: „felhívatnak az egyházkerületek, hogy az egyházi szertartások dogmatikai tartalmának érintetlen hagyásával nyilatkozzanak az iránt, miben vélik megállapíthatónak az egységes liturgiát? Mennyire terjedhet a megállapítandó egységes keretben a liturgus szabadsága, mily mértékben ölelheti fel a történeti múltat s mennyire érintheti az egyes egyházakba bevett s elfogadott szokást” (1903. dec. 8—11-iki jkv. 7. sz. 4). Nem akarja hát érinteni a dogmatikai tartalmat, figyelemmel kíván lenni a történeti multa,

az egyes egyházak bevett és meghonosult szokásaira, a liturgusok szabadságára.

Hogy mennyire mehet a magyar református egyház az egységes liturgia megteremtésében, azt megmondja nekünk zsinati törvényünk is, a melynek 86. §. d) pontja szerint a zsinat hatáskörébe csak „Az istentisztelet alakjának és rendjének lényeges vonásokban megállapítása” tartozik! És én azt hiszem, nagy. értekezlet, így van ez jól, a liturgiai szabadsággal, a református egyház ezen karakteristikumával ez fér össze, és ez illik is hozzá: egység az alakban a lényeges alkotórészekben, és e részek helyes sorrendjében. E mellett az egyházak és liturgusok szabadsága bátran megállhat.

(Folyt. köv.)

Csernák Béla
ref. lelkész.

K Ü L F Ö - L D .

Az Egyetemes Presbyteriánus Szövetség liverpooli nagygyűlése.

Többször megemlékeztünk már lapunk előző számaiban arról a nagy egyházi gyűlésről, mely a földi világon levő presbyteriánus egyházak küldötteinek képviselőtében f. évi június hó 28-án kezdődött meg Angolország nagy kikötővárosában, a gazdag Liverpoolban. Megírtuk nevezetesen, hogy magyar reformált egyházunk is belépett az Egyetemes Presbyteriánus Szövetségbe rendes tagnak, s közelebbi konventi ülésén gondoskodott liverpooli képviseltetéséről is, kiküldvén oda négy férfit, úgymint a korábban már megbízott *György Endre* és *Csiky Lajos* mellett *gróf Degenfeld Józsefet* és *dr. Szabó Aladárt*, kik közül azonban csak *György E.* és *dr. Szabó* jelenhettek meg a gyűlésen, hol mindketten szerepeltek, beszéltek is.

A nagy világgyűlés immár bevégeződött, s két, előttünk fekvő angol lapnak leírása után mi is abban a helyzetben vagyunk, hogy irhatunk valamit e gyűlés lefolyásáról. Látjuk mindenesetre, hogy a rendelkezésünk alatt álló adatok még egyáltalában nem nyújtják teljes képét a történeteknek, de azok főszíneit okvetlenül feltűntetik, s azért bátran támaszkodhatunk rájuk, s nyugodtan megírhatjuk mi is e gyűlés lefolyását. Igéri azonban e cikk írója, hogy e tárgyra még okvetlenül visszatér, mint a melyen a világ református egyházainak szívverése hangozván fel, s a hol nagy presbyteriánus elvek vitatattván meg a legkülönbözőbb szempontokból, merőben lehetetlen, hogy egy jó református ember oda ne függeszse tekintetét, s ne érdeklődjék az ott történtek iránt.

A mint az előttünk fekvő adatokból látjuk, a föld minden részéből 83 presbyteriánus egyház képviseltette magát e gyűlésen, és pedig 32,260 gyűlékezettből 350 egyházi és világi küldöttel. Föl kell jegyeznünk, hogy a Szövetség eszméje egy 1875-ben Londonban tartott gyűlésen vettetőn föl, első gyűlését Edinburghban tartotta 1877-ben, a másodikat Philadelphióban 1880-ban, a harmadikat Belfastban 1884-ben, a negyediket Londonban 1889-ben, az ötödiket Torontóban 1892-ben, a hatodikat Glasgowban 1896-ban, a hetediket Washingtonban 1899-ben s végre a

nyolcadikat, ezt, a melyről most írunk, Liverpoolban folyó évi június 28. s következő napjain.

E Szövetség egyáltalában semminemű felügyeleti hatalmat nem akar gyakorolni a hozzácsatlakozó egyházak fölött, hanem, mint tisztán tanácskozó, nagy elvi kérdések megbeszélésére hivatott testület, mindegyiknek elismervén teljes egyéni szabadságát, inkább arra buzdítja, hogy legyen büszke mindarra, a mi benne, történetében jó és erős; nem nézi, hogy az illető egyház összeköttetésben áll-e azzal az állammal, melynek kebelében él, vagy független-e attól; nem ügyel az illető egyházak istentiszteleti rendjére, szokásaira, csak egyházalkotmányára nézve kívánja meg, hogy az a nagy presbyteriánus elvekkel ne álljon ellentétben.

Először történik, hogy a Szövetség a maga gyűlését egy tipikus angol városban tartotta, a hol a presbyterianismus egyáltalában nem erős, mert Liverpoolban és környékén mindössze vagy hetven presbyteriánus gyülekezetre találunk. Egy nagy helyi bizottság szervezkedett Liverpoolban, mely a követek ellátására minden lehetőt elkövetett, s mint olvassuk, a legfényesebb sikerrel oldotta meg e bizottság a maga, egyáltalában nem könnyű feladatát, mert a követek a lehető legteljesebb vendégszeretetet élvezték a nagy angol városban, természetesen leginkább a presbyteriánus családoknál, ugy azonban, hogy más felekezetekhez tartozók sem vonták ki magukat a vendéglátás kötelezettsége alól, mert például Liverpool anglikán vallású püspöke, *dr. Chacasse* nemesak a gyűlés tárgyalásain volt többször jelen, s mutatott azok iránt meleg és őszinte érdeklődést, hanem a gyűlés több tagját is palotájában vendégeül látta. A város főpolgármestere, *Lord Mayorja* pedig, ki szintén anglikán vallású, a városháza nagytermében egy estve fényes fogadtatásban részesítette feleségével együtt a gyűlés összes tagjait. A helyi rendezőbizottság tagjai közül egy, igen hasznavehető könyvet készített a követek számára, melyben minden szükséges útmutatás mellett megírta Liverpool történetét; közölte e város irodalmi társulatainak rajzát, az, angol, különösen pedig a liverpooli presbyterianismus történetét, a követek névsorát, a gyűlések teljes programját stb. stb. Ugyanezen napok alatt egy másik rendkívüli érdekes gyűlés is tartatott Liverpoolban, a nők nemzetközi missiói társulatának gyűlése, melyre a világ minden részéből érkeztek nők, kik a külmissió dolgairól tartottak mélységesen érdekes beszédeket.

A nagygyűlés Liverpoolnak egyik hatalmas s gyönyörűen díszített termében, a Philharmonie Hallban folyt le, és pedig megnyitotta azt *Watson János* liverpooli lelkész, ki 2. Kor. 10. 1. alapján arról prédikált, hogy az igazságnak észszerűség a próbaköve; hogy a keresztyén tant és hitet szoros összeköttetésbe kell hozni az értelemmel; hogy Krisztus az igaz értelem és a fennen lobogó zászló a vallásban; hogy akkor érjük el a legnagyobb vallásos bizonyosságot, ha a bibliában levő Krisztus beszél az emberben levő Krisztushoz. Az egyházi beszéd bevégeződése után felolvasták a gyűlés tagjainak névsorát, s a nagy hallgatóság élénk érdeklődéssel, hangos és meleg rokozszenyvel üdvözölte a presbyteriánus világ kiváló férfait, a mint ezek neveik olvasása után fölállottak s jelenlétüket igazolták. Kiváló szívéllyességgel üdvözölték az európai kontinensről megjelent követeket, *dr. Dusat* Csehországból,

Györgyöt és dr. Szabót Magyarországról, dr. de Felicét Franciaországból, dr. Kalopothakest Görögországból és másokat. Amerikából rendkívüli érdeklődést költöttek Vanamaker János, a sokszoros milliomos s a vásárnapi iskolák buzgó terjesztője, és két magasrangú katona, Watson tengernagy és Breckenridge tábornok. A gyűlést aztán hivatalosan Caven, torontói theologiai intézeti igazgató nyitotta meg elnöki beszédével, melyben a reformációi tanokat, mint a jelen idők legnagyobb szükségletét tüntette elő és fejtegette.

(Folyt. köv.)

Csiky Lajos.

KÜLÖNFÉLÉK.

— **Szives kérelem** a hazai mindkét protestáns egyházmegyékhez és lelkészi karhoz! Midőn a felső borsodi ev. ref. egyházmegyének lelkészi értekezlete s maga az egyházmegye is minden magyarországi ev. ref. és ág. evang. egyházmegyéhez megküldött „Felhívás”-át kibocsátotta, azon nemes cél lebegett lelki szemei előtt, hogy az általános fizetésrendezés idején a protestáns papság fizetésének — az állás fontosságához legalább megközelítőleg méltó rendezését felvesse s az iránt minden illetékes tényező közreműködését felköltve kitűzött célját minél biztosabban elérhesse. Úgy látszik, a megindított mozgalom általános érdeklődést keltett. Indítványunkat a legtöbb helyen sajtóban és közgyűlésekben nagy lelkesedéssel fogadták, kibontott lobogónk alá az egyházmegyék már is szép számmal sorakoztak. A hozzánk beérkezett hivatalos nyilatkozatok arról szólanak, hogy a tulajdonképpeni cél elérése iránti törekvés, miszerint: legyen alapfizetése 2400 korona s 6 ízben 200—200 korona ötödéves korpótlék minden magyar protestáns lelkésznek — már is általános. Csak az a baj, hogy a hivatalos jegyzőkönyvi határozatot eddig 14 egyházmegye küldötte meg, névszerint: a bihari, debreceni, erdővidéki, békésbányai, beregi, orbai, alsószabolcsi, nagykárolyi, érmelléki, görgényi, nagyszalontai, nagyenyedi, felsőborsodi ref. és a pestmegyei ág. evang. egyházmegye; pedig úgy tudjuk, hogy 26 egyházmegye döntött már ebben a fontos kérdésben úgy, hogy a felsőborsodi indítványt üdvözlők, elfogadják, sőt részben képviselőiket is megválasztották; de mivel több egyházmegye jegyzőkönyvi határozatot nem küldött, így csak 14 egyházmegye határozata van előttünk. A nagyszalontai és nagyenyedi egyházmegye kivételével a többi egyházmegye helyesli az országos értekezlet összehívását, sőt sokan arra sarkalnak, hogy legyen az az összejövetel minél előbb s nemesak a lelkészek, hanem lehetőleg minél több világi képviselő részvétele mellett. Régi felhívásunk lényegéhez mi ma is rendületlenül ragaszkodunk. De a mennyiben mi már abban kifejeztük azon véleményünket, hogy az egyházmegyék általános többségének a kedvező megnyilatkozásától tesszük függővé a további lépéseket: szívesen kérjük a Nt. Esperes urat, illetve értekezleti Elnököt, hogy indítványunkat szeptember hó 25-ig tárgyalatni s a határozatot jegyzőkönyvi pontban velünk közölni méltóztassék, annyival inkább, mivel a töredékes lelkészi értekezletet mi sem célravezetőnek, sem a hazai prot. papság méltóságához illőnek nem tartjuk s abban mint kezdeményezők még részt sem ven-

nénk. Ha az egyházmegyék többségének kedvező nyilatkozata kezeink között lesz, akkor mi igyekezni fogunk az országos értekezlet elnökségére tekintélyes egyént megnyerni s ennek közreműködésével felkérhető egyetemes intéző bizottság pedig gondoskodni fog a további teendők megtételéről s a változatos program megállapításáról. A hazai protestáns papság nagy szellemi tőkét képviselt edig is. Ha megmozdul s nemzeti voltára, a multban teljesített szolgálataira hivatkozva jogos kérését felemeli, mi hisszük, hogy bezárt ajtókra és süket fülekre nem talál, mert Urunk Jézus Kisztus mondja: „Kérjétek és megadatik; zörgessetek és megnyitattik ti néktek.” Ha pedig egyházmegyénk többsége esetleg nem volna barátja az országos értekezlettartás eszméjének, hanem az egyházi hivatalos hatóságok útján óhajtja kitűzött célunkat megvalósítani s jogos kérelmünket a Konvent útján a magas kormányhoz felterjeszteni, mi ebbe is szívesen bele nyugszunk, azonban az esetben is, kérjük becses határozataikat Nt. Vadász Pál felsőborsodi ref. esperes urhoz (Sajószentpéter, Borsodmegye.) hivatalosan megküldeni s a magasztos ügynek mielőbbi megvalósítása érdekében minden lehető elkövetni. Az ügy tovább vitelével a tavaszi egyházmegyei lelkészi értekezlet bizottsági tagjai (Csontó Károly, Elek József, Szuhay Benedek) bíznak meg. Kelt Edelényben, az 1904. augusztus 4-én tartott egyetemes lelkészértekezleti közgyűlésünk határozatából, a bizottság nevében: *Szuhay Benedek* ért. jegyző.

— **Sajtóhiba-igazítás.** Dr. Baltazár Dezső munkatársunk nagy érdekű cikksorozatát mai számonkon tal nagy mérvű elfoglaltatása miatt egy ideig nem folytathatja. Szükségesnek tartjuk ez uttal a lapunk 27-ik számában az ő cikkébe becsuszott értelemzavaró s valóban fatalis sajtóhibákat a következőkben javítani ki, um: *markoló* helyett olvasandó: *indokoló*; *classicitas* helyett *elasticitas*, *fokozatába* helyett *falazatába*, *indikálja* helyett *indikálja*, *taxationál* helyett *taxatióral*, *rombolására* helyett *romlására*. Ezen kívül a „Válasz az észrevételekre” című cikk a - x jegyű írója a 30-ik számban 472. oldalon alulról 10-ik sorban „gorombáskodások” helyett *gonygolódások* at kíván olvastatni. Hely. szerk.

— **Zsinati képviselők.** A felsőszabolcsi egyházmegyében a zsinati képviselőválasztás eredménye a következő: rendes képviselők, egyházi: Görömbei Péter esperes, világi: Geneszy Albert egyh. megyei gondnok; világi pótképviselő: dr. Mezőssy Béla e. m. tanácsbíró s országos képviselő. Az egyházi pótképviselőre új szavazás lesz Nagymáthé Albert és Andrassy Kálmán lelkészek között.

— **Választások.** A Szentleányfalvi egyházközség *Hajdu Elek* vadász lelkészt választotta meg egyhangulag lelkészévé. A *nagyszalontai egyházmegyében Csécsi Imre* aradi lelkészt választották meg e. m. tanácsbírónak. A *békési* gymnasiumban *Berentés Lajos* és *Szatmáry Jenő* helyettes tanárok lettek.

— **Indítvány a zsinatra.** A szentesi egyházközség presbyteriuma két érdekes indítványt kíván a zsinat elé juttatni. Egyik az, hogy az egyházi adóhátralékkövetelés bírói árverés esetén éppen olyan előnyös tétel legyen, mint pl. az állami adó, és így a vételár felosztásakor kellő figyelembe vétessék. A másik az, hogy a lelkészek és tanítók az egyházi adófizetés kötelezettségébe bevonattassanak. Ugy

gondoljuk, hogy az utóbbinak zsinati törvénybe foglalt intézkedés nélkül is úgy kellene lenni, a mint hogy pl. Püspökladányban szerkesztőnk kezdeményezésére s több más helyen is úgy volt; mert az már mégis bántó, sérelmes intézkedés, a mikor valamelyik presbyterium az egyházközség területén lakó szegény özvegy lelkésznéket egyházi adóval terheli s megexequáltatja őket, a gazdag lelkészi állások után pedig nem szed egyházi adót, a tanítói állások után még kevésbé. Nem csak az önzetlenség, a méltányosság, de az igazságosság is másképpen követeli.

— **Protestáns Almanach** kiadását Franciaországban nagy gonddal eszközlik a protestánsok és annak terjesztésére nagy tevékenységet fejtenek ki, jól tudván, hogy a protestáns eszmék terjesztésére hatalmas eszközül szolgál. Külön bizottság foglalkozik az Almanach szerkesztésével és terjesztésével. Az 1904. évi Almanachot 10,000 példányban nyomták és már csak 350 példány van meg belőle. A szép siker és az elárútatásnál mutatkozó tiszta haszon arra serkenti a bizottságot, hogy a még fenmaradt példányokat ingyen ossza szét, s rögtön munkába vegye az 1905. évi Almanach készítését, hogy ez még érdekesebb tartalommal jelenjék meg. Látva azt, hogy nálunk protestáns irányu naptárak elterjesztése is milyen nehézkesen és csekély haszonnal történik, a protestáns irányu naptárak és Almanachok szerkesztését kiváló gonddal kellene vezetni, hogy azok tartalma szélészkörű elterjedést biztosítson és azok terjesztésében olyan tevékenységet kellene kifejtetni, mint a melyet a franciáknál látunk.

Szerkesztői üzenet.

N. L. F-bánya. A közlemény kisérdve a jövő számra szorult. — Ö. T. Lázár. Az a kérdés, hogy mikor kezdődik L-ban az egyházi év? polgári év szerint-e? vagy Györgynaptól Györgynapig? Ehez képest tessék kiszámítani a követelhető összeget, vagy január 1-től, vagy április 24-től kezdve, az új állomás elfoglalása napjától számítva, Polgári évszámítás esetén illeti 5 havi részlet, Györgynapos számítás szerint pedig 9 havi.

Tartalomjegyzék: A törvénytervezet. Dr. Baltazár Dezső. — Tárca: Sylvester Doktor — Scultetusnak. Scultetus. — Egyházunk és az állami iskolák. — Nagy István. — Az egységes liturgiáról. Csernák Béla. — Külföld: Az Egyetemes Presbyteriánus Szövetség liverpooli nagygyűlése. Csiky Lajos. — Különfélék.

Felelős szerkesztő: ERŐSS LAJOS.

Pályázat.

A berettyóújfalui egyház pályázatot hirdet kápláni állásra. Fizetése 1000 korona, egy szobás lakás (butorozva). Bővebb felvilágosítást ad alólírott lelkész. Az állás mielőbb elfoglalandó.

Berettyóújfalui, 1904. aug.

Zih Sándor
ev. ref. lelkész.

Egyházi nyomtatványok:

1006. **Egyházi adóiv** C. minta 1 iv 4 fillér 100 iv 3 kor. 60 fill.
308. **Egyházi adóiv** 2 lapos B. minta 100 iv 1 k. 80 f.
308. A. **Egyházi adókönyv** B. minta kék borítékban 100 drb. 5 kor.
1018. **Egyházi adófőkönyv** 1 iv 8 fill. 100 iv 7 k. 20 f.
1006. A. **Terménybeli számadás**. F. minta. 1 iv 4 fill. 100 iv 3 kor. 60 fill.
1006. **Pénzbeli számadás**. 1 iv 4 fill. 100 iv 3 k. 60 fill.
311. **Nyugta**. 100 darab 1 kor. 50 fill.
311. A. **Ellennyugta**. 100 darab 1 kor. 50 fill.

Most jelent meg:

Iskolai könyvek és tanszerek árjegyzéke az 1904/905. tanévre. Kivánatra ingyen és bérmentve küldjük.

Kaphatók:

HEGEDÜS S. és SÁNDOR I.

előbb

László Albert és Társa

tiszántúli ev. ref. egyházkerület főbizományosánál

DEBRECENBEN.

ORGONA!!

Nagyváradon, fő-utcza 51/15.

UJ ORGONÁKAT

készíték a legujabb pneumatikus csőrendszer szerint, golos-ládaival. Biztos működésért még a legnedvesebb templomban is kezeskedem.

ORGONÁIM az elképzelhető könnyedségű játszás-móddal birnak és mindamellett az egyes sipok a leggyorsabb játszás mellett is precizen azonnal megszólalnak. — Elvállalok továbbá

régi orgonákat átalakítás, javítása és hangolása a legjutányosabb árban.

ORSZÁGH ANTAL

orgona-készítő.

Kirsteier Gyula

orgonaépítő

Kassa, József-utca 21. SZ.

Ajánlja erős szerkezetű **Crescendo orgonáit**, különösen a legújabb rendszerű légnyomatú (pneumatikai)

orgonákat,

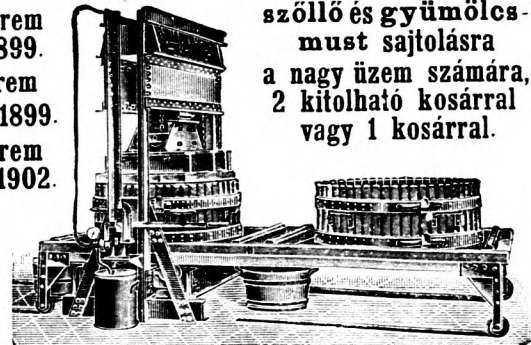
melyeknek játékmódja és regisztrálása rendkívül könnyű.

Főtörekvésem szerényebb haszon mellett tisztességes és lelkiismeretes munkával nagyrabecsült rendelőim teljes bizalmát kiérdemelni.

Mindennemű javítások elfogadtatnak, továbbá gépezetes orgona légnyomatúra való átalakítása a legnagyobb szakértelemmel eszközöltetik.

Hydraulikus sajtók

Arany érem
Szeged 1899.
Arany érem
Budapest 1899.
Arany érem
Pozsony 1902.

szőlő és gyümölcs-
must sajtolásra
a nagy üzem számára,
2 kitolható kosárral
vagy 1 kosárral.

hydrau-
likus
sajtóért.

Bor-, gyümölcsbor- és gyümölcsnedv-sajtókat
kézihajtásra Herculesnyomóerő-szerkezettel, fa- vagy
vastányérral.

Gyümölcs és szőlő-örlőket,

bogyozógépeket,

Gyümölcs-aszaló-készülékeket

gyártanak és szállítanak jótállás mellett mint különlegességet
a legújabb szerkezetben

MAYFARTH PH. és TA. BÉCS, II/1.
különlegességi gyár gyümölcsértékesítési gépekben.

Képes árjegyzék ingyen és bérmentve.
Megrendelések idejékorán kéretnek.

A „Neumann M.” cég debreceni áruházáról.

A tiszántuli ref. egyházkerület lelkész és tanító urai előtt nem ismeretlen a

„NEUMANN M.”

cs. és kir. udvari szállító cég.

Hiszen évek hosszu sora óta, a mióta ez a cég a közönség osztatlan bizalmát bírja, nincs eset rá, hogy e nagy egyházkerület lelkészei, tanítói Debrecenben járva, ne tekintsek meg azt a kitünő hírnevnek örvendő nagy áruházat.

A kitünő minőségű férfi-, fiu- és gyermek-ruhákkal felszerelt áruház kielégíti a legkényesebb igényeket is. Ezt bizonyítják az összes vásárlók, de különösen azok a szülők, kik gyermekeik ruhaszükségletét itt szerzik be.

A nagytiszteletű lelkész és tanító urak Debrecenbe jöve ne mulasztják el ezt a látványosság számba menő hatalmas áruház-

zat megtekinteni. Igaz élvezettel fogja látni mindenki ezt a nagy üzletet, mely a szolidaritásnak, olesóságnak mintaképe.

Nincs itt holt saison soha. Élénk az üzlet az év minden szakában, mert a vevők óriási tömege helyből úgy mint vidékről a *Neumann M.* céget keresi föl.

A cég főtörekvése az üzlet jó hírnevét minden időben és körülmények között fenntartani, de arra nem is volt eset, hogy *Neumann M.* áruháza ellen panasz emeltetett volna.

Olcsóság, tartósság és csinosság tekintetében a Neumann cég áruai versenyen felül állanak.

A tiszántuli egyházkerület lelkész és tanító urai pedig különösen bizalommal fordulhatnak az üzlet vezetőjéhez, mert hiszen mint törzs vevőközönség különös figyelemben részesülnek minden alkalommal.

Ezután is figyelmökbe ajánljuk ezt a régi kitünő hírnevű előkelő céget.

NEUMANN M. cs. és kir. udv. szállító Debrecen, főtér, a postával szemben.

Mérték szerint külön osztály.

ALAPITTAOTTT: 1845-BEN.